

és elragadó embertől, az emlékező legélesebben azokat az éveket tudja visszaidézni, amikor legközelebbi kapcsolatban állt vele mint tanítványa. A körülmények úgy alakultak, hogy le kellett kanyarodnom a romanisztika pályájáról, amelyen ő elindított, a magyar nyelvészetben pedig közvetlenül nemigen tudtam hasznosítani azt az anyagot, amelyet tőle tanultam. De Tamás Lajos nemcsak az újlatin nyelvészet alapelemeit és az egyetemi tanulmányok néhány évébe beleférő speciális kérdéseit tanította meg nekünk, hanem valami olyat is, ami minden szakterületen érvényes és egész pályánkon elkísér: a tudomány szépségét és örömét.

J. Soltész Katalin

*Cs. Szabó László
(1905–1984)*

Cs. Szabó László halála a nyugati magyar irodalom szerényebb viszonyai között ugyanúgy egy korszak végét jelzi, mint Illyés Gyula eltávozása a hazai irodalmi életből. Cs. Szabó életpályájának, alkotói útjának egyik, nem is a legjelentéktelenebb szakasza, írói munkában gazdag harmincöt év, külföldön telt el, emigrációban. Jelentőségét nem csupán a művek határozzák meg, hanem a jelenléte, a *présence*; személyisége sugározta azt a titkos hatóanyagot vagy *fluidumot*, melynek segítségével intézmények, írók nyugati magyar irodalomra álltak össze. Ugyanakkor és ezalatt „itt élt ott”, s talán ezért volt az, hogy amikor először hazalátogatott, természetes magátólértékdéssel járt-kelt az országban, amit több mint három évtized kényszerű távollét után látott viszont.

Cs. Szabó László 1905. november 11-én született Budapesten, gyermekkorát azonban Kolozsvárott töltötte és csak a háború végén, 1918-ban tért vissza szülővárosába, mint „erdélyi menekült”. A család ugyanis mindkét ágon erdélyi: anyja szász származású, apja, Cs. Szabó Kálmán író és a Nemzeti Lovarda igazgatója pedig székely nemesember, aki a családi előnevet: *csekefálvi* a demokratikusabb „Cs”-re rövidítette, s ebben a formában is csak azért használta, hogy a Szabók miriádjaitól megkülönböztödjék.

Cs. Szabó a Lónyay utcai Református Főgimnáziumban érettségizett, az egyetemen közgazdaságtanból doktorált, de érdeklődése hamar az irodalom felé fordult. 1935-ben a magyar rádió irodalmi igazgatójának nevezték ki, posztját Németh Lászlótól vette át. Állásáról 1944. március 19-én lemondott. A háború után a Képzőművészeti Főiskolán tanszéket kapott. 1948 legvégén ösztöndíjjal Rómába utazott és onnan nem tért vissza. 1951-ben az angol rádió meghívta Londonba, a BBC magyar osztályáról ment nyugdíjba 1974-ben. Haláláig magyar író volt a nap 24 órájában, az év 365 napján. Budapesti kórházban hunyt el 1984. szeptember 27-én és végakarata szerint Sárospatakon temették el a református egyház szertartása szerint október 5-én, „félúton Kölcsey s Kazinczy sírja között”.

Cs. Szabó László külföldön is teljes életet élt, s a magyar íróknak abba a fajtájába tartozott, akik az írást szolgálatnak tekintik, akiket köt az írók hippokrateszi esküje: mindig rendelkezésre kell állni; a prédikátor írók: Magyar István, Skarica Máté és Szenci Molnár Albert kései leszármazottja volt, egyenes ágon. Az irodalomtörténet az

esszéíró nemzedék tagjaként könyvelte el háború előtti munkássága alapján; kétségtelen, ő is ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelyik az európai kultúra és történelem minden ágában és korszakában otthonosan mozgott, beszélte a nagy európai nyelveket, s ha a magyar irodalom kérdéseiről gondolkodott, az európai analógiák és az európai összefüggések háttérhálózatával árnyalta az összképet, könnyed és elegáns módszerrel, a véglegesre csiszolt művön nemhogy izzadságcsepp nem csillan, de porszem sem marad a többször átfényesített, mindig arányos szerkezetű esszén. Egzotikus, Európán kívüli témákkal ritkán foglalkozott, ugyanúgy mint mestere Babits, a goethei *Weltliteratur* bűvöletében élt, s *par excellence européernek* nevezhetnénk, ha nem lenne e minősítésnek kissé leszűkítően németes vagy „közép-európai” íze; inkább érezzük ezt az ízt Szerb Antal műveiben, mint a latin Európáért lelkesedő Cs. Szabónál, aki tudta, hogy a teuton misztika az önrombolás eszköze. Szellemi habitusának másik eredője a fiatalkori, dandy-s, Oscar Wilde-i ihletésű angломánia volt; az „angolos” tájékozódás szintén jellemzője nemzedékének: írhatott volna-e Halász Gábor avatott esszét a magyar századvégről a viktoriánus kor bensőséges megértése nélkül? Az angol esszé hagyományait Cs. Szabó már a londoni hétköznapi hangyaszorgalmú évei alatt ötvözte bele alkotói módszerébe, s „középeurópaiságát” csupán annyiban tartotta meg, hogy élete végéig szerette a ragyogó, erős színeket felvillantó jelzőket (talán ezért is tartotta a fényhatásokra törekvő Turnert a legnagyobb festőnek), s a meghökkenítő hasonlatot, ezzel szeretett indítani. Ez utóbbi stílári fogás a tapasztalt rádióst dicsérte. „Gombostűfej, annyi volt Szigetvár” – kezdi a Zrínyiről szóló esszéjét. Lehet-e nem odafigyelni? Az angol *understatement*-ből nála *overstatement* lett, de átgondolt, intellektuális igénytel megfogalmazott *overstatement*, nem pedig Szabó Dezső-i csillogó petárda, melynek eldurantása után sokszor még a puskaporszagot sem érezzük.

Az életmű magyar irodalmi vonatkozású része monumentális adósságtörlesztéssel éri el a csúcst a hazai évek alatt. Szerkeszti Makkai Lászlóval a tizkötetes *Erdély örökségét*, ezt a mai napig pótolhatatlan, forrásértékű szöveggyűjteményt: az erdélyi emlékiratok kiadását. A sorozat 2. kötetét (Sárkányfogak, 1572–1602) ő maga rendezte sajtó alá. Külföldön is szöveggyűjteménnyel jelentkezik először, versantológiával. A *Magyar versek Aranytól napjainkig* (Róma, 1953) „muszáj Herkules”, mivel az ötvenes évek hidegháborús légkörében Nyugaton a magyar könyv ritkaság, magyar könyvet alig exportálnak Budapestről. Ezért vállalkozott a római Anonymus kiadó versantológia kiadására, hogy a magyar vers hozzáférhető legyen. Az antológiát koncepciója szerint „a modern magyar líra első mesterével” Arannyal kezdi (Tompá Mihály nem került be, mivel Petőfivel korszakzáró), s a „fordulat évé”-ig halad, tehát száz év költészetéből válogat. Az antológiát Cs. Szabó csupán szolgálatként kezdte, munka közben azonban saját ízlését tükröző versgyűjtemény lett, a bevezető megírása pedig alkalmat adott neki, hogy a modern magyar költészetet külföldről, mintegy madártávlatból vegye szemügyre. Ez a bevezetés szolgáltatta az alapot a magyar költészetet áttekintő esszéjéhez: *A magyar költészet századai* (1962), amely bevezetőnek készült Gara László sokat idézett, s ma már klasszikusnak tekinthető francia antológiájához (*Anthologie de la Poesie hongroise du XIIe siècle à nos Jours*, Seuil, Paris, 1962). A végső változatot csak 1963-ban jelentette meg az *Ország és irodalom* című kötetben, s ez került kissé lerövidítve a Budapesten megjelent *Alkalmom* (1982) anyagába. A francia olvasónak készült esszébe tapintatos figyelemmel építette bele Cs. Szabó a magyar irodalom franciás kötődési

pontjait. Tíz évvel később elkészült az esszé párja is *Egy nép s a költészete* (1972) címen, a Gara antológia angol párjába, amit Tábori Pál és Kabdebó Tamás szerkesztett volna. Az antológia nem került kiadásra, nem volt érdeklődő kiadó. A két esszé viszont máig sem elavult példája, hogyan lehet és kell külföldieknek a magyar irodalomról úgy beszélni, hogy a belecövekelte európai tájékozódási pontok ne tűnjenek erőltetettnek, fontoskodónak vagy ami még rosszabb: szájbarágósnak.

Van Cs. Szabónak egy antiirodalomtörténete is: *Torz magyar irodalomtörténet* (1962), ez a *Kis magyar irodalomtörténet* (1961) egyszerűsítéseire, sommás ítéleteire reflektál kombattáns hangnemben, egy modern hitvitázó szenvedélyével és élvezetes nyelvi bravúrjaival; kár, hogy nem írt irodalomtörténetet sohasem: méltó párja lenne Szerb Antal könyvének, s így ragyogó ötleteit csupán íróportrékban használta föl. Mert íróportrét, markáns vonásokkal felrajzolt arcképet gyakran publikált, itt csak a terjedelmesebbeket sorolhatjuk föl. A régi magyar irodalomból: Szepsi Csombor Márton, Zrínyi, Mikes, Batsányi és Csokonai; a 19. századból: Vörösmarty, Petőfi, Arany, Jókai, Jókai, Kemény és Madách; a 20. századiak közül Babits, Tóth Árpád, Halász Gábor, József Attila, Illyés Gyula, Németh László, Hevesi András, Kerényi Károly és Tolnay Károly. Ezek az esszék mindig tartalmaznak érdekes párhuzamokat: Szepsi Csombor Márton angliai útleírását például a svájci Thomas Platter művével veti össze, váratlan lehetőségeket villant fel: hogyan alakult volna Petőfi sorsa, ha Párizsba kerül emigránsként? Más esszéi forrásértékűek: Tamási Áron londoni útjáról, Illyés Gyula európai utazásairól vagy az 1945-ös korszakváltás után induló, új irodalomról. Ugyanígy forrásértékűek beszélgetései Weöres Sándorral, Pilinszky Jánossal és Illyés Gyulával, ezek a *Két tükör közt* (1977) című kötetben jelentek meg. Önéletrajzi jellegű írásait is összegyűjtötte a *Hűlő árnyékban* (1982) című kötetben, mely a külföldön 1949 és 1981 között írt műveinek a bibliográfiáját is tartalmazza.

1980 óta rendszeresen látogatott Budapestre; a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság 1981. augusztus 14-i közgyűlésén tiszteleti tagjai sorába választotta, ezzel is kifejezve azt a megbecsülést, amellyel a hazai és a külföldi irodalmi közvélemény már hosszú ideje számontartja Cs. Szabó László munkásságát és szerepét a magyar irodalom huszadik századi történetében. Halála kétszeresen csapás most, hogy a betakarítás munkája közben kellett távoznia, abban a pillanatban, amikor a hazai olvasó közönség újra felfedezhette, s beilleszkedett az egyetemes magyar irodalom vérkeringésébe.

Czigány Lóránt